

Ledaren – Mångfalden av växter minskar

Urban

Landskapets har förändrats i rask takt och inte mycket är sig likt sedan Carl von Linné gjorde sin berömda Dalaresa 1734. Inte heller floran är den som fanns på den tiden och en stor del av vegetationen har också ändrats. Omställningen från ett självhushåll med odlingsmarker, ängsmarker och betade skogar till ett industrialiserat odlings- och skogslandskap har satt djupa spår i florans sammansättning. Variationen i det brukade landskapet var då större och fler arter fann möjligheter att hitta sina livsutrymmen. De senaste femtio åren har förändringarna blivit så genomgripande att en mängd arter helt riskerar att försvinna från vårt landskap. Vi har nu betydligt färre odlade sorter och monokulturerna breder ut sig. Vilken flora som postindustrialismen har att bjuda på vet vi ännu inte, men många invasiva arter står och knackar på dörren och ett varmare klimat trycker på med nya arter som vi aldrig tidigare har skådat på dessa breddgrader eller vad sägs om kudzo, skunkkalla och kabomba?

Vad har detta med den nya rödlistan att göra? Rödlistan tar upp arter som minskar snabbt i förekomst eller är ovanliga och den lyfter fram de arter som har en ökad risk att dö ut inom en snar framtid i det geografiska område man valt att utgå från exempelvis nationellt, i EU eller globalt. Förändringar sker ju hela tiden i naturen, men förändringens takt och på vilket sätt den sker har stor betydelse för arternas möjligheter till anpassningar. Att Dalarnas rödlistade arter har ökat från 811 av alla bedömda organismgrupper 2010 till 958 arter 2020 kan ju till viss del visa just den snabba förändringstakten och den storskaliga industrialiseringen av landskapet.

De flesta av de rödlistade växterna finns i odlingslandskapet och här har bönder och landskapsvårdare en nyckelroll. Här måste politiken ge möjligheter till ett mycket mer mångsidigt och hållbart brukande av markerna. Det är inte hos de största bondgårdarna de artrika miljöerna finns. Det måste ges möjlighet till ett bruk där man kan få betalt för de ekosystemtjänster som en rik och väl fungerande natur medger. Varför inte få en ersättning för varje rödlistad art som finns på marken, eller om det finns skyddsvärda träd, en artrik branddamm, odlingsrösen, sten-

murar, ängslador, en liten skogslinda (som är ett paradiset för småfjärilar) mm.?

Ängsmarkerna som slogs med lie fanns förr i mycket stora arealer i Dalarna. Fodret från ängarna skulle räcka till många munnar i fjösen. Av dessa så artrika ängsmarker finns idag inte ens en promille kvar. Ängarnas växter är också på upphällningen. Tidigare så vanliga arter som exempelvis fältgentiana, låsbräkenarterna, slåttergubbe och slåtterfibbla får man idag leta länge efter. Ängsmarkerna har ofta övergått till att bli betesmarker, eller vanligare, vuxit igen helt och blivit skogsmark. Fortfarande kan man i sällsynta tillfällen hitta fina gamla ängsmarker som ännu är artrika. Eftersom slåttermarkerna fortfarande minskar är det dags att ytterligare höja de miljöersättningar som ges för ändamålet.

De rödlistade kärlväxterna som finns i Dalaskogarna är inte så många till antalet men oftast behövs mer hänsyn till de få arterna som finns. Knäroten, en liten orkidé som har varit vanlig i våra skogar, börjar nu få problem med ett allt intensivare skogsbruk. I ett landskap där all mark räknas ha ett pågående jord- eller skogsbruk som markanvändning, där skogarna har en rotationstid på max 80 år och man gärna gödslar för att öka produktionen finns inte livsutrymmet kvar för knäroten. Den klarar inte av kalavverkningar och behöver längre tid än 80 år på sig för att etableras. Särskilt dess symbios med mykorrhizasvampar missgynnas av gödsling. Detta har gjort att arten minskar snabbt och är nu en av de stora förlorarna bland skogens växter och klassas nu som sårbar på nya rödlistan. En annan skogsart som har stora problem är rylen, som nu bara har en känd lokal i länet. Arten gynnades troligen av halvöppna betade skogar, sådana betespåverkade skogar är idag ytterst sällsynta. Ytterligare en riktig karaktärsart för Dalarnas skogar är mosippan, som nu är starkt hotad. Den minskar på de flesta lokaler i länet och har också svårt att överleva i de mörka och täta skogar som blir genom det rådande skogsbrukssystemet. Skogsnäringen måste ta ett större ansvar för arterna. Kunskapen om var de finns har blivit bättre, men långt ifrån alla lokaler är kända. Det är allas vårt ansvar att se till att arterna får leva vidare.

Dalarna har många olika växtgeografiska zoner, från ädellövskog i sydöst till alpint i norr. I ett varmare klimat är det troligt att gränserna förskjuts och vi kan komma att få helt andra förutsättningar för växter och djur. Fjällen kan komma att påverkas, kanske inte direkt så att de kommer att växa igen med skog, men de kommer att få mer extremt klimat, och troligen bli torrare på sommarhalvåret. Detta har medfört att

flera mossor som är beroende av fuktiga områden i fjällen, t.ex. nedanför snölegor, nu har rödlistats eftersom de förväntas minska i och med klimatförändringarna.

Men finns det arter som dött ut i Dalarna? Man hör ju sällan talas om dessa. Ett mycket nyligt exempel på en troligen utdöd art är dvärglåsbräken. Det är en liten oansenlig ormbunke som i Dalarna var känd från enbart en aktuell lokal, längs en skogsbilväg i Smedjebackens kommun. Lokalen har skötts med slätter de senaste åren, men förra sommaren när antalet plantor skulle kontrollräknas var diket rensat, och där de små växterna tidigare fanns var vegetationen helt bortskrapad. Hur gick detta till? Var okunskapen så stor? Saken polisanmälades, men miljödombstolen la ner saken fastän dvärglåsbräken är en så kallad Natura 2000-art listad i EU:s art- och habitatdirektiv och Naturvårdsverket har ett eget åtgärdsprogram för arten. Nu har Dalarna en art mindre att glädjas åt. Här finns det mycket att arbeta med och rättssystemet måste omvärdera denna typ av brott så att de lagar som finns följs. [Till all lycka återfann dock Tomas Ljung i början av juni dvärglåsbräken på dess andra kända lokal, vid Burängsberg, där den inte syntes till på ett decennium eller mer. Urban var vid dödsrunans författande ovetande om artens överraskande återkomst. (red.)]

Hökfibblornas paradiset på jorden! Få människor vet att de överhuvudtaget existerar, och ännu färre behärskar deras taxonomi. Men man kan inte komma ifrån att några berg i västra och norra Dalarna är världens artrikaste på just småarter av skogsfibblor. Namnen på arterna, exempelvis Transtrandsfibbla, Limafibbla, Horrmundsfibbla och Vikarbyfibbla, antyder den lokala prägel och dessa är bara några av de ca 300 småarterna som finns i länet. Flera av dessa är mycket sällsynta och balanserar idag på randen till att försvinna, här krävs extra insatser för att följa upp att hänsyn till småarterna tas framförallt vid skogsbruk.

Det finns dock möjligheter. Städer och samhällen kan ge nya gröna möjligheter. Med nya sätt att tänka kan man skapa artrika miljöer i städerna och mindre samhällen. Varför ska man egentligen klippa gräsmattor så ofta och till höga kostnader när de enkelt kan bli fina ängsmarker till gagn för humlor och bin? Höet skulle också kunna användas till komposter eller biogasanläggningar. Möjligheterna finns och tankarna för att rädda arter och livsmiljöer börjar få starkare konturer.

De nya arterna kudzu, skunkkalla och kabomba, står som sagt redan och knackar på. Arterna finns redan i Skåne som fast bosatta och skunk-

kallan har en förekomst i Dalarna. Listan av invasiva främmande arter som påverkar våra ekosystem och hälsa kan komma att bli betydligt längre än så. Denna invasion av nya arter, som på ett eller annat sätt kommit hit med hjälp av människan, kommer att påverka våra inhemska arter på flera sätt. En sådan art, den invasiva svamp som orsakar almsjukan, har gjort att almen nu är akut hotad i landet.

Om Linné hade kunnat göra om sin Dalaresa sommaren 2020 hade han inte känt igen varken floran eller landskapet. Resan hade garanterat varit mindre lärorik och spännande för denne utforskare. Kanske hade han vänt om ganska snart och ägnats sig åt utforskandet av andra kontinenters mer spännande flora?

Urban Gunnarsson, ordförande Dalarnas botaniska sällskap i samverkan med Dalarnas ornitologiska förening, Svampklubben Skogsrisikan, Dalarnas och Västmanlands entomologiska förening och Naturskyddsföreningen Dalarna.

Publicerades i Dala-Demokraten i våras som en del i en artikelserie om skogarnas biologiska mångfald och hoten mot denna.

Nobellunchens dessert: stekta äpplen med vaniljmousse och havre crunch

Daggbåporna uppskattas uppenbarligen efter förtjänst även av Nobelkommittén...